

ХРИСТИЯНСЬКИЙ СВЯТКОВИЙ КАЛЕНДАР: КОМПАРАТИВНО-РЕЛІГІЄЗНАВЧИЙ АСПЕКТ

Розглянуто походження 30 основних християнсько-народних свят, встановлено зв'язки християнського календаря (ортодоксальної церкви) з їхніми давніми «міфологічними предтечами», які існували в народі до запровадження світової релігії та паралельно з нею. Здійснено компаративний аналіз українських та інших індоєвропейських календарних свят і уявлень, звернуто увагу на духовну й етнокультурну цінність української міфологічної спадщини та її важливу роль у збереженні етнічних архетипів, символів, самобутності народу. Зроблено спробу реабілітації релігійного міфу як одного зі способів пізнання сакрального Часу через світоглядні матриці автохтонного походження.

Ключові слова: *українська міфологія, язичництво, двовір'я, релігійний синкретизм, християнські свята, язичницькі Боги, лунарні і солярні культури.*

Світові релігії виникли на ґрунті вже існуючих релігійних систем, як їх монотеїстичні реформи. В усіх народів відбувалося поступове поєднання традиційних елементів з новими. Аксіологічне значення міфологічної спадщини кожного з народів важко переоцінити. Видатний швейцарський філософ і психолог К.Г. Юнг писав: «Якщо плем'я втрачає свою міфологічну спадщину, воно одразу розпадається і розкладається, як людина, котра втратила душу. Міфологія племені – це його жива релігія, втрата якої – завжди і всюди, навіть серед цивілізованих народів – є моральною катастрофою» [21, с. 90]. Він вважав, що: «національні міфи відповідають колективним (позаособистісним) структурним елементам суспільної душі». Вони, на думку вченого,

«передаються у спадок особистостям, як генотипові матриці колективного психічного субстрату. Цей субстрат я назвав би колективним несвідомим» [21, с. 92].

В українському двовір'ї збереглося чимало світоглядних реліктів, які є автохтонними етнокультурними архетипами. Саме через них можливе пізнання нашої національної (суспільної) душі. Вивчення цих витоківих значень і символів становить науковий, філософський та культурний інтерес.

Не зважаючи на те, що християнська церква впродовж кількох віків після офіційного хрещення Русі постійно поборювала залишки давніх народних вірувань, у XIX – XX ст. з'явився науковий інтерес до автохтонних язичницьких уявлень. Серед вітчизняних дослідників язичницької і християнської старовини були як професійні вчені, так і християнські священики: М. Костомаров, І. Франко [18], І. Нечуй-Левицький, Я. Головацький, М. Сумцов [17], Ю. Миролюбів [11], О. Воропай, С. Килимник, В. Шаян [20], митрополит Іларіон (І.Огієнко) [10], протоієрей Г.Дяченко [3] та ін. Серед сучасних дослідників-науковців: М. Гримич [1], В. Давидюк [2], Г. Кулагіна, О. Моця [12], В. Ричка [12], Ю. Павленко [13] та ін. Християнським святим присвячена праця науковців Н. Матвєєвої в співавторстві з А. Голобородьком [9], останніми часами чимало посібників про святих укладено діячами християнської церкви. Проте зовсім мало праць про святковий календар. Український дослідник О. Знойко [4] зробив одну з перших спроб відновлення міфологічної системи слов'янського, зокрема києво-руського календаря, але, на жаль, не звернув уваги на відставання календаря ортодоксальної («православної») церкви від асторномічного стану Космосу. Нова праця про давній календар професора О. Кожолянка присвячена буковинським святковим обрядам [6]. Серед російських дослідників – окремо вирізняються праці академіка Б. Рибакіна, який на основі значного археологічного матеріалу (в тому числі й українського) подав позитивне уявлення про давні релігійні вірування слов'ян [14; 15], хоча дешифрування календаря вченому не вдалося.

Особливо звертаємо увагу на фундаментальні праці авторитетних професорів В. Шаяна [20, с.38–147] та М. Худаша [19, с.214, 280], які порівняльно-лінгвістичними методами аргументовано доводять автентичність імен слов'янських Богів (у тому числі Хорса і Симаргла) та автентичність пам'ятки, відомої під назвою Велесова Книга (назву пишемо з великої літери без лапок за правилом написання назв святих писань), яку донедавна оцінювали лише через призму ідеологічних детермінант, нав'язаних Російською академією наук. Натомість вітчизняні вчені визнанням Велесової Книги розкривають широкі можливості для української науки в дослідженнях давнього богослов'я наших предків на основі цього писемного джерела.

В. Шаян у праці «Богиня Світання» довів, що Великдень у старовину був пов'язаний з Богинею Світання (Весною), а Різдво – з народженням нового Сонця (прильотом Жар-птиці – аналог грецького і єгипетського Фенікса) [20, с. 139, 370, 401]. Уявлення про Жар-птицю в колядках («святее Різдво», вогненне пташеня, в якого «з рота полум'я йшло, з очей іскри скакали») дослідив К. Сосенко [16]. Ґрунтовна праця про історію календаря була здійснена львівським астрономом професором І. Климишиним [5], на яку ми спираємося в тій частині дослідження, де виникає потреба перевести дати язичницьких свят на сучасний григоріанський стиль.

Проте досі не було здійснено цілісного аналізу синкретизму християнських святих з давніми язичницькими Богами, що було зроблено авторкою цієї статті у монографії «Коло Свароже. Відроджені традиції» [8] та в низці окремих статей. Ця стаття присвячена саме компаративно-релігієзнавчому аналізу, з залученням не лише українського, а й індоєвропейського міфологічного матеріалу. Новизною дослідження є ідентифікація та встановлення датування давніх язичницьких свят, які лягли в основу нової християнської міфології.

Авторка використовує компаративно-релігієзнавчі методи, методи аналізу і синтезу з використанням: астрономічних даних і математичних розрахунків, герменевтики, святого письма, житій святих, міфів та народно-

світоглядних архетипів, фольклорно-етнографічних даних про звичаєвість та народну обрядову практику. Усі ці методи і джерела ми поєднуємо, спираючись на національно-екзистенційну методологію, що розглядає етнічні феномени під кутом зору національного імперативу – як феноменальне прагнення етнофорів до самозбереження свого народу засобами власної етнічної культури.

Мета дослідження - здійснити компаративний аналіз українських та інших індоєвропейських календарних свят і уявлень; дослідити поєднання давніх вірувань з християнським календарем; відновити датування давніх свят, які були втрачені внаслідок календарних реформ та синкретизму двох релігійних світоглядів; увести в науку позитивне ставлення до давньої духовної культури як до рідного етнокультурного і національного надбання.

Кожен народ в історії має свою священну географію (рідну землю), священну мову (рідну мову), священну геометрію (рідні символи, знаки), які сформувалися як абстрактні уявлення про сакральний часопростір. Небесні світила і їх рух споконвіку слугували астрономічними мірлами часу. Базовими одиницями календарних ритмів є астрономічні цикли: обертання Землі навколо своєї осі – доба, обертання Місяця навколо Землі – небесний місяць, обертання Землі навколо Сонця – рік. Наші предки русичі розрізняли «місяці небесні» і «місяці книжні» (місяці юліанського календаря). Найдавніші символи, що ми їх маємо вже з епохи палеоліту та неоліту (Мізинська та Трипільська археологічні культури), красномовно засвідчують знання давніх мешканців території України про небесні мірила часу – це чотирипроменеві «свастя» (символ галактики), «колеса» з чотирма або вісьмома спицями (головні свята річного кола), «меандри» (безкінечний плин часу, циклічність), «сонця» і «місяці» тощо, які археологи вважають найдавнішими календарями.

Ці календарі слугували сакральним містком між космічним часом і життям давньої людини. Наші далекі предки вже вміли визначати основні сонячні фази (сонцестояння і рівнодення) для 4-х найбільших річних свят: Різдва Сонця, Купайла, Великодня, свята Врожаю (осіннє рівнодення) та ін. У

всіх індоєвропейців знаходимо Богів і Богинь з лунарними і солярними функціями. Так, пелазгійська Менрва, римська Мінерва і давньогрецька Афіна – первісно Богині Місяця, про що свідчать їхні атрибути (змії в руках, Горгона-Медуза на щиті), Кібела – місячна Богиня родючості, Геката – нічна Богиня справедливості. Володарками Часу також вважали Святу Тріаду – Деметру, Персефону, Гекату.

Лунарний культ Януса як Бога Неба, входу й виходу, початку й кінця (звідси дволикість), розпорядника часу, пів року, первісно вважався етруським. Однак культ Бога Часу в Етрурію був принесений знаменитим Енеєм після Троянської війни через о. Крит, а лише потім поширився по всій Римській імперії. У руці Янус тримає ключ від божої брами. Його дружина Яна – також Богиня Місяця.

Культ сакрального Часу розроблявся й філософською школою пізньої античності, що називалась Герметикою. В її основі вчення про будову Всесвіту, ритмічні цикли природи, тотожність людини і Бога: «Те, що внизу, тотожне тому, що вгорі» (мікросвіт і макросвіт) та ін.

Принагідно ми висловлюємо гіпотезу про існування культу і окремого Бога Часу в слов'ян. Для цього є такі підстави: 1) серед т.зв. «прильвицьких ідолів» змальована статуетка з місяцем за плечима з рунічним написом «Числбог» (ймовірна статуя з храму Ретра) [22] та писемна згадка про Числобога у Велесовій Книзі: «І Числобог рахує дні наші і говорить Богові числа свої: чи бути дню Сварожому, чи бути ночі» [7, с. 193]. Про культу, пов'язані з місяцем свідчать численні артефакти – лунарні символи слов'ян – т. зв. «лунниці» (жіночі амулети у полян, древлян, сіверян, радимичів, в'ятичів, словен та ін.).

Стародавні зодіакальні кола малювали «за рухом Землі» навколо Сонця (проти годинникової стрілки). Це було типове зображення зодій як у всіх індоєвропейців (індусів, греків, римлян, слов'ян), так і в народів сходу. Тому вважаємо, що реконструкція Б. Рибаківим календарів з Ромашківського глека і Лепесівської чаші (Черняхівська археологічна культура) не відповідає типовим

зодіакальним колам, прийнятим у IV ст. [14, с. 166 – 167, 179 – 183]. Цікавими етнографічними артефактами, що засвідчують уявлення слов'ян про сонячне річне коло, є каргопольські вишивки під автентичною назвою «місяцеслов», що їх досліджував акад. Б.Рибаків, на жаль, також «проти» руху Землі [15, с. 508 – 509]. Сучасні неорелігійні течії (вікканці та інші представники нью-ейдж) також віддають перевагу «оберненим» зодіакальним колам, ймовірно через необізнаність з цією проблемою, що посилює ентропію й створює плутанину.

Перші сонячні календарі з'явилися в Єгипті та у державі Майя. Єгипетський календар мав 3 пори року по 4 місяці; місяці по 30 днів. Русичі уявляли появу сонячного календаря, як час правління Дажбога – сина Сварожого, про що повідомляє «Повість врем'яних літ» (1114 р.): «єгиптяни не знали іншого числення: ті по місяцю числили, а інші днями вели лік рокам; число ж дванадцять місяців вони узнали потім, відтоді як люди данину стали давати царям. Цар Сонце – Син Сварогів, себто Дажбог».

Формування християнського календаря розпочалося лише у 325 р. з Нікейського собору. Як писав професор В.Шаян: «В наверствовання старого календаря вкладено християнський зміст. Тоді, власне, *Dies Natalis Solis Invicti*, себто День народження Непереможного Сонця, проголошено Різдом Христа. Подібно і в інші свята старого календаря вкладено зміст християнських подій чи чинів святих», отже Різдво «пристосоване до мітраїстичного календаря» [20, с. 439]. Поступово було замінено культу язичницьких Богів на культу християнських святих: Велес – св. Власій або св. Миколай; Перун – св. Петро; Мокош і Лада – Богородиця; Свантевит – св. Вит; Ярило – св. Юрій; Божич Коляда (Різдво Сонця) – Різдво Христове та ін.

Християнське ортодоксальне свято Воскресіння Христове вираховується за 4 правилами: 1) весняне рівнодення; 2) повня після рівнодення; 3) неділя після повні; 4) не повинно збігатися з юдейським Пейсахом (за такого збігу Пасха переноситься на наступний місяць); отже максимальна «рухливість» Пасхи складає близько 40 днів. У язичництві не було прив'язки Великодня до повної фази місяця, як і не було передвеликоднього посту. Великдень

Дажбожий святкувався в неділю одразу після весняного рівнодення (коли «Світло перемагає Темряву» – день переважає ніч). Новий рік (Новоліття) язичники Русі святкували з появою першого весняного «молодика» (нового місяця), що настав перед весняним рівноденням [5, с.180], отже обряди щедрування відбувалися навесні («щедрик-щедрівочка, прилетіла ластівочка»). Згідно з астрономічними мірами часу нами здійснено реконструкцію сонячно-місячного святкового календаря.

Результати компаративного дослідження християнських і язичницьких свят подаємо нижче в таблиці (30 свят взято вибірково, їх є більше [7]).

№	Давня назва свята	Дата за сучасним календарем	Народна назва	Христ. свято Ортодокс. церк.	Дата хр. свят (юліан./ григ.)
1	Різдво Божича	21–22.XII зим.сонцест.	Різдво, Коляда	Різдво Христове	24.XII/7.I
2	Свято Дани (Водокрес)	3–4.I Земля найближче до Сонця	Водокрес, Водохреща	Богоявлення Господнє	6.I/19.I
3	Стрітєння Зими з Весною	2.II	Стрітєння	Стрітєння Господнє. Блудного сина	2.II/15.II
4	Колодїй, Колодка	Останній тиждень лютого	Масляна, Колодїй	–	Тиждень перед хр. вел. постом
5	Новоліття, Щедрий Вечір	1-й молодик перед весн. рівноден.	Щедрий Вечір	Обрізання Господнє, св. Василя	1.I/14.I
6	Сорочини	9.III	Сороки, Сорочини	40 мучеників	9.III/22.III
7	Вербиця (Вербіє)	Неділя перед Великоднем Дажбожим	Вербна Неділя	Вхід Ісуса в Єрусалим	Неділя перед хр. Пасхою

8	Навський Великдень	Четвер перед Великоднем Дажбожим	Чистий Четвер	Страсний Четвер	Четвер перед хр. Пасхою
9	Великдень Дажбожий	Неділя після весняного рівнодення	Великдень, Паска	Воскресіння Христове. Пасха господня	Неділя після рівнодення і повні
10	Благовіщення (Блискавиця)	25.III	Благовіщення	Благовіщення пресвятої Богородиці	25.III/7.IV
11	Благовісник (Грім)	26.III	Благовісник	Собор архистратига Гавріїла	26.III/8.IV
12	Радунія, Тризниця	Неділя після Великодня Дажбожого	Проводи (Гробки)	Антипасха, апостола Фоми	Неділя після хр. Пасхи
13	Велика Лада	22.IV	Красна гора, Ляльник	—	—
14	Свято Ярила	23.IV	Св. Юра	Георгія великомучени ка	23.IV/6.V
15	Русалії	Тиждень на початку травня	Зелені Свята, Трійця	П'ятидесятни ця, Пресвятої Трійці	50-й день після хр. Пасхи (почат. червня)
16	Купайло	21-22.VI літнє сонцестояння	Івана Купала (римс. Янус)	Різдво Івана Хрестителя	24. VI/7.VII
17	Перун	20.VII	Іллів-день, Ілля- "громовержець"	Іллі-пророка	20.VII/2.VIII
18	Перший Спас – Медово-маковий	1.VIII	I-й Спас (Маковія)	Перенесення Хреста Господнього. Маккавеїв	1.VIII/14.VIII
19	Другий Спас —	6.VIII	II-й Спас	Преображенн	6.VIII/19.VIII

	Яблуневий			я Господнє	
20	Третій Спас — Хлібний	16.VIII	III-й Спас	Нерукотворно го Образа Господнього	16.VIII/29.VIII
21	Посвіт, Свято Вогню	1.IX	Весілля Свічки або Женитва Комина	Початок церковного року. Симона	1.IX/14.IX
22	Свято Рожаниць	8–9.IX	Рожаниці	Різдво Пресвятої Богородиці	8.IX/21.IX відзначається тиждень
23	Свято Світовида (відзначалося в Арконі, о. Рюген)	23–25.IX, осіннє рівнодення	—	—	—
24	Матері Слави (Берегиня, Богиня Перемоги за ВК)	1.X	Покрова Матері- Землі (Берегиня війська)	Покрова Пресвятої Богородиці	1.X/14.X
25	Осінні Діди (Зворожини)	Субота перед 26.X	Дідова субота	Св. Дмитро	26.X/8.XI
26	Осінні Баби, Мокоша	П'ятниця перед 28.X	Бабина П'ятниця	Св. Параскева	28.X/10.XI
27	Свято Сварога	1.XI	Кузьмодем'ян, Ковалі Божі	Св. Кузьми і Дем'яна	1.XI/14.XI
28	Свято Доля	24.XI	св. Катерина (гр. Геката, істор. філософ Гипатія)	Великомучен иці Катерини	24.XI/7.XII
29	Калита	30.XI	Калита	Апостола Андрія Первозваного	30.XI/13.XII
30	Велес (Дід Мороз)	6.XII	Зимовий Миколай	Святителя Николая	6.XII/19.XII

Міфологічна сутність Часу може бути зрозумілою через поняття сакрального часу як першопочатку, першопричини творення нового; це

давноминулий час, що пов'язаний з предком, засновником як ціннісно-часовою категорією. Буденний час – звичайний, «профанний», теперішній час, породжений минулим, спрямований у майбутнє. Свято відділяє сакральне від буденного і з'єднує увесь священний час в одне ціле (свята пробуджують етнонаціональну пам'ять).

Одиниці вимірювання міфологічного Часу відмінні від буденних: він вимірюється не математичними числами, днями і роками, а міфологічними одиницями виміру, тобто діяннями Богів і Героїв, і має назву «пора». Пора – певна часова межа, що вимагає від людини ритуального служіння Часові. Отже, міфологічний час не раціоналістичний, а метафізичний (релігійний).

Існує антиномія міфології та історії. Міфологічне мислення принципово неісторичне: міф пояснює закономірність, а історична подія лише конкретний (одиничний) факт. Міф та історична подія несумісні. Світові релігії започатковують деградацію релігійного міфу, відбувається історизація релігії, коли історичні особи беруть на себе функцію Богів (святих). У Новий час відбувається реабілітація релігійного міфу як одного зі способів пізнання сакрального Часу.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Гримич М. Традиційний світогляд та етнопсихологічні константи українців / Гримич М. К., 2000. 380 с.
2. Давидюк В. Первісна міфологія українського фольклору / Давидюк В. Луцьк, 2005. 308 с.
3. Дяченко Г. Полный церковнославянский словарь / Дяченко Г. М., 1900. 1120 с.
4. Знойко О. Міфи Київської землі та події стародавні / Знойко О. К., 1989. 304 с.
5. Климишин І. А. Календар і хронологія / Климишин І. А. Ів.-Франківська Теологічна акад., 2002. 232 с.

6. Кожолянюк О. Календарні свята та обряди українців Буковини: семантика і символіка / Кожолянюк О. Чернівці, ДрукАрт, 2014. 608 с.
7. Лозко Г. Велесова Книга – волховник. Наук. текстологічне дослідж., переклад сучасною укр. мовою, релігієзнавч. комент., публікація архівних текстів, уклад. словника на 8,5 тис. слів, іменні та предм. покажчики, бібліогр. Вид. 7-ме / Лозко Г. К.: ФОП Стебеляк, ТОВ «Мандрівець», 2015. 512 с.
8. Лозко Г. Коло Свароже. Відроджені традиції / Лозко Г. К.: Укр. Письменник, 2004. – 222 с.
9. Матвєєва Н. Святі і свята України. Календар церковних свят і народних традицій / Матвєєва Н., Голобородько А. К.: Укр. центр духовної культури, 1995. 240 с.
10. Митрополит Іларіон. Дохристиянські вірування українського народу: Іст.-реліг. моногр. Видання друге / Іларіон Митрополит. К.: АТ «Обереги», 1994. 424 с.
11. Миролубов Ю. Ригведа и язычество / Миролубов Ю. К. КИТ, 2009. 216 с.
12. Моця О. Київська Русь від язичництва до християнства / Моця О., Ричка В. К., 1996. 224 с.
13. Павленко Ю. Дохристиянські вірування давнього населення України / Павленко Ю. К., 2000. 328 с.
14. Рыбаков Б. Язычество древней Руси / Рыбаков Б. М., 1988. 784 с.
15. Рыбаков Б. Язычество древних славян / Рыбаков Б. М., 1994. 608 с.
16. Сосенко К. Культурно-історична постать староукраїнських свят Різдва і Щедрого Вечора / Сосенко К. К., 1994.
17. Сумцов М. Писанки / Сумцов М. Харків, 1892.
18. Франко І. Біблійне оповідання про Сотворення Сьвіта в сьвітлі науки / Франко І. Я. Вінніпег, Ман. Перевидано І. Піснюк, 1993. 88 с.
19. Худаш М. Походження імен та релігійно-міфологічні функції давньоруських і спільнослов'янських язичницьких Божеств / Худаш М. Львів, 2012. 1060 с.
20. Шаян В. Віра предків наших / Шаян В. Гамільтон, Канада, 1987. 894 с.

21. Юнг К. Душа и миф: шесть архетипов. Пер. с англ. / Юнг К.Г. К.: Государственная библиотека Украины для юношества, 1996. 384 с.

22. Schuchardt C. Arkona, Rethra, Vineta / Schuchardt Carl. Berlin: Akademie der wissenschaften, H. Schoetz & Co, 1926. 101 s.

Lozko H.S. The Christian holiday calendar: comparative and religious aspect.

The origin of the 30 major Christian folk holidays was considered, relations of the Christian calendar (orthodox church) with their ancient «mythological precursors» that existed among the people before the input of the world religion and in parallel with it were established. It was implemented a comparative analysis of Ukrainian and other Indo-European calendar holidays and representations, paid attention to the spiritual and ethno-cultural value of the Ukrainian mythological heritage and its important role in preserving ethnic archetypes, symbols, identity of the people. It was attempted to rehab of religious myth as one of the ways of knowing the sacral Time through the ideological matrix of autochthonous origin.

Keywords: *Ukrainian mythology, paganism, dual faith, religious syncretism, Christian holydays, pagan Gods, lunar and solar cults.*